

تذکره مآثر الباقریّه

به انضمام رساله اشعار مسجديه

میرزا محمد علی وفا زوارهای

مقدمه، تصحیح و تحشیه

حسین مسجدي

وفا زواره‌ای، محمدعلی، ۱۱۹۵-۱۲۴۸ ق
تذکره مآثرالباقریه به انضمام رساله اشعار مسجديه / محمدعلی
وفازواره‌ای؛ مقدمه، تصحیح و تحشیه حسین مسجدي. - - اصفهان : سازمان
فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان، ۱۳۸۵.
۴۲۰ ص. : مصور، عکس.

ISBN: 964-96910-3-0

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
۱. شاعران ایرانی - - اصفهان - - سرگذشتنامه. ۲. شعر فارسی - - قرن ۱۳
- - مجموعه‌ها. ۳. مسجدها - - شعر. ۴. مسجد شعر، اصفهان. ۵. شفتی
بیدآبادی، محمدباقر بن محمدتقی، ۹۱۱۷۵ - ۱۲۶۰ ق. - - سرگذشتنامه ۶. وفا
زواره‌ای، محمدعلی، ۱۱۹۵-۱۲۴۸ ق. - - سرگذشتنامه. الف. مسجدي، حسین .
۱۳۴۵ - ، مصحح. ب. سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان ج. عنوان.
د. عنوان: رساله اشعار مسجديه.

۸ فا ۱/۵۰۹

PIR ۸۸۵۴ / ۷ و

۱۳۸۵

۸۵ - ۱۵۴۲۲ م

کتابخانه ملی ایران

سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان

کتاب: تذکره مآثرالباقریه

به انضمام: رساله اشعار مسجديه

مقدمه، تصحیح و تحشیه: حسین مسجدي

ناشر: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان

مدیرتولید: مرکز اصفهان شناسی و خانه ملل

ناظر فنی: محی‌الدین چیت‌ساز اصفهانی

لیتوگرافی: آسمان، چاپ: رضوی، صحافی: پیمان

نوبت چاپ: اول / تابستان ۱۳۸۵

قطع: وزیری / ۴۲۰ صفحه / مصور

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۵۰۰ تومان

ISBN: 964-96910-3-0

شابک: ۹۶۳-۹۶۹۱۰-۳-۰۰

مراکز پخش: ۶۲۸۸۳۸۸ - ۴۳۳۷۸۶۱ - ۰۳۱۱

همگی حقوق این اثر محفوظ و متعلق به مرکز اصفهان شناسی و خانه ملل می‌باشد.

پیش‌گفتار

اصفهان از نگاه تاریخ، آفرینش گاه هنر، صنعت و معنویت است. این اقلیم، زادگاه خلاقیت‌ها و اندیشه‌های بلندی است که سالیان دراز درخشیده و در عرصه تمدن ایران و اسلام نقش بزرگی آفریده است. این شهر را از دیرباز مهد هنر و ساکنان آن را مردمانی هنرپرور دانسته‌اند که به هوشمندی، ذکاوت و هنرمندی شهرة آفاق بوده‌اند. در این خطه تابناک هنر و اندیشه، افراد بسیاری منشأ آثار و خدمات ارزنده‌ای گردیده و گام‌های بلندی در راستای اعتلای فرهنگ ایران و اسلام برداشته‌اند.

وجود مراکز بزرگ علمی هم چون مدارس نظامیه و حوزه‌های علمیه، فعالیت هزاران هنرمند در ۸۵ رشته از صنایع دستی، وجود شش هزار اثر تاریخی و مذهبی که برخی از آنها در فهرست آثار تاریخی جهان به ثبت رسیده است و صدها جاذبه گردشگری و ثبت اصفهان به عنوان هفتمین قطب گردشگری جهان موجب شده است که این شهر بر تارک تمدن بشری بدرخشد.

انتخاب اصفهان به عنوان پایتخت فرهنگی جهان اسلام در سال ۲۰۰۶ میلادی از سوی چهارمین اجلاس وزرای فرهنگ کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، تأیید دیگری بر شکوه و اعتبار فرهنگ و هنر این شهر در دوران اسلامی است، این فرصت را باید به نیکویی دریافت و از آن در مسیر معرفی و اعتلای فرهنگ اصفهان و ایران اسلامی و در تعامل هوشمندانه با جهان معاصر بهره برد.

مرکز اصفهان‌شناسی و خانه ملل با مفتنم شمردن فرصت پیش آمده بر آن است با انتشار آثار گوناگون زمینه بهره‌گیری پژوهشگران و علاقه‌مندان را از مطالعات مربوط به اصفهان فراهم نماید تا از این راه زوایای پیدا و پنهان این شهر را به نمایش درآورد. امید است که مرکز اصفهان‌شناسی با چاپ این آثار زمینه‌های این مهم را فراهم کند که علاقه‌مندان و پژوهشگران تا اندازه‌ای پاسخ پرسش‌های خویش را در خصوص اصفهان به دست آورند و بدین ترتیب، با هویت فرهنگی این شهر بیش‌تر و بهتر آشنا گردند.

از جمله آثاری که این مرکز با حمایت ستاد نكوداشت اصفهان، پایتخت فرهنگی جهان اسلام،

منتشر می‌کند، کتاب حاضر، تذکره مآثرالباقریه، نوشته میرزا محمدعلی وفای زواره‌ای با تصحیح، تحشیه و مقدمه جناب آقای دکتر حسین مسجدی است. این اثر از آثار رجال اصفهان در قرن سیزدهم هجری قمری است که راجع به مدایح و تراجم حدود پنجاه نفر از ستایشگران عالم دینی نامدار اصفهان حجة الاسلام سیدشفتی و مسجد مشهور او، مسجد سید می‌باشد.

در پایان لازم است از کسانی که مرکز را در انتشار این اثر یاری رساندند قدردانی شود: جناب آقای دکتر سیدمرتضی سقائیان نژاد، شهردار اصفهان و دبیر ستاد نکوداشت اصفهان، پایتخت فرهنگی جهان اسلام.

جناب آقای قاسم زاده، مدیرعامل سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان و مسئول دبیرخانه ستاد نکوداشت اصفهان، پایتخت فرهنگی جهان اسلام.

جناب آقای سیدعلی رضا حسینی، مدیرکل و جناب آقای سیدرضا طباطبائی، رئیس حوزه مدیریت اداره ارشاد استان اصفهان که با حمایت مالی این اداره، این اثر چاپ و منتشر شده است. جناب آقای علی‌رضا متناح، مسئول اجرایی مرکز که با تلاش و پی‌گیری وی، تمام مراحل اجرایی چاپ و انتشار این اثر انجام گرفت.

جناب آقای دکتر رضا اسماعیلی، رئیس مؤسسه آموزش عالی و کاربردی فرهنگ و هنر شماره یک اصفهان.

دکتر محمدعلی چلونگر

مدیر مرکز اصفهان‌شناسی و خانه ملل

تیرماه ۱۳۸۵

فهرست مندرجات

پیش گفتار	۶
مقدمه	۹
وفازواره‌ای و بررسی زندگی نامه او در منابع - ماجرای نظارت وفا بر موقوفات لطف علی خان - چگونگی راه یافتن وفا به دربار فتحعلی شاه - رابطه وفا با فتحعلی خان صبا - چالش‌های وفا با رقیبان - علت بازگشت وفا به اصفهان - آشنایی و رابطه با سید شفتی و سیف‌الدوله محمد میرزا - اختلاف وفا و پسرش صفا - علت نوشتن تذکره مآثرالباقریه - امتیاز تذکره نسبت به عموم تذکرهاى هم عصر - بررسی رساله مسجدیه در تذکره مسجد سیدو و یزگی‌های آن - تصویر مسجد در رساله مسجدیه - ویژگی‌های سبکی تذکره - سید شفتی - بررسی اقتدار سید از نامه مکنیل - پاسخ سید به مکنیل - سیف‌الدوله و سید شفتی - محمد شاه قاجار و سید شفتی - منوچهرخان معتمدالدوله و سید شفتی - سید و مخالفان تذکره - حمایت سید از شاعران و ستایشگران - سید شفتی و مخالفت با تصوف.	
متن تذکره مآثرالباقریه	۵۳
مقدمه وفا	۵۵
نوری	۶۰
فدا	۶۲
بحری	۷۰
نیاز	۷۱
همدم	۷۳
کافی	۷۵
شکیب	۸۲
آقا سیدیوسف	۸۴
حامد	۸۷
محیط	۹۰
صفا	۹۳
نواب	۱۰۰

۱۰۷.....	میرزا عبدالوہاب
۱۰۹.....	مایل
۱۱۶.....	فنا
۱۱۸.....	ملا عبدالکریم
۱۱۹.....	حیرت
۱۲۴.....	مجنوب
۱۲۶.....	سودایی [رضا]
۱۲۸.....	زرگر
۱۳۱.....	ثاقب
۱۳۲.....	جوہری
۱۳۹.....	ضیا
۱۴۱.....	موسی بیک
۱۴۴.....	سیما
۱۴۸.....	نشاطی
۱۵۴.....	قانع
۱۵۶.....	فکاری
۱۵۹.....	رونق
۱۶۲.....	قانع
۱۶۶.....	مسکین
۱۶۸.....	فرہنگ
۱۷۱.....	شحنہ
۱۷۳.....	ناطق
۱۷۶.....	گوہر
۱۷۸.....	قابل
۱۸۱.....	بقا
۱۸۴.....	حربا
۱۹۱.....	حکیم
۱۹۵.....	مشرب
۱۹۷.....	فايض

۱۹۷.....	سروش
۲۱۷.....	عندلیب
۲۲۲.....	اختیار
۲۲۸.....	اشعار مسجدیه
۲۳۰.....	مقدمه وفا
۲۳۵.....	نوری
۲۳۶.....	طلعت
۲۳۷.....	مسکین
۲۴۳.....	بقا
۲۲۴.....	آتش
۲۴۵.....	سیما
۲۵۳.....	مطرب
۲۵۶.....	ملا عبدالوهاب [رضوان]
۲۶۷.....	وصال
۲۷۵.....	جوهری (الحاقات)
۲۷۷.....	هما (الحاقات)
۲۸۰.....	مسکین (الحاقات)
۲۸۳.....	قتیل (الحاقات)
۲۸۷.....	شهاب (الحاقات)
۲۹۱.....	دریا (الحاقات)
۲۹۳.....	نواب (الحاقات)
۲۹۶.....	خاتمه کتاب (زندگی نامه خودنوشت وفا و قصایدش)
۳۱۵.....	تعلیقات
۳۸۵.....	فهارس
	فهرست گزیده منابع و مأخذ - فهرست اعلام اشخاص - فهرست جای‌ها
	- فهرست کتب - فهرست اصطلاحات نجومی - فهرست گزیده واژگان -
	فهرست آیات - فهرست احادیث - فهرست شواهد فارسی و عربی
۴۱۲.....	چکیده انگلیسی
۴۱۳.....	تصاویر

پیش گفتار

تذکره مآثرالباقریه، از آن «تذکره‌های عصری» است که در آشکار نمودن برخی از زوایای پنهان و یا کم رنگ ادبی و اجتماعی قرن سیزدهم ایران و به ویژه اصفهان بسیار کارآمد است. علاقه شخصی و گرایش درونی نگارنده به تاریخ و ادبیات زادگاه خویش به ویژه به مسجد سید و بیدآباد و سیدشفتی، نخستین انگیزه تصحیح و آماده سازی این متن توانست باشد. اما پنهان نماند که فاضل متبع، شادروان سید مصلح‌الدین مهدوی نیز حدود پانزده سال قبل و همچنین استاد جمشید مظاهری، چند سالی بعد، از من خواستند به این امر اقدام کنم.

پس از به دست آوردن تصویر یک نسخه آن از کتابخانه مجلس شورا، به این نتیجه رسیدم که دست یافتن به دیگر نسخ، ممکن نیست؛ یا نابود شده است یا مانند نسخه کتابخانه مرحوم محیط طباطبایی، در بند میراث خواران است. معطلی نیز سودی نداشت؛ غمی از چشم بر راهی بتر نیست. پس به تنقیح همان یک نسخه مشغول شدم. خوشبختانه نسخه، این امتیاز را داشت که با اشراف خودمولف و در زمان حیات او، کتابت شده بود و می‌توانست مصداق تام «لا أطلب أثراً بعد عين» باشد. تصحیح آثاریک نسخه‌ای، اتفاق تازه‌ای نبود. پیش از آن، دیوان سروش اصفهانی، تفسیر شریف لاهیجی، آثار الوزرای عقیلی، شرح خوانساری بر غررالحکم و آثار گوناگون دیگر هم از روی تنها یک نسخه تصحیح شده بود. حتی در ادبیات گذشته نیز واژه «تصحیح» برای یک نسخه به کار رفته است. چنان که صائب گوید:

نشد ز نسخه دل، نقطه‌ای مرا معلوم اگر چه عمر به تصحیح این رساله گذشت
اما از آن جا که تصحیح اثری یک نسخه‌ای، گاهی بسیار دشوارتر از چند نسخه‌ای است. همواره امید داشتیم که دست کم یک نسخه دیگر به فریاد من برسد و تشویش ناخوانایی‌ها، اغتشاشات، سقطات و مبهمات باقیمانده این نسخه را از من بزدايد و شک مرا نیز در موارد

ظنی تصحیح شده، بدل به یقین کند. اما سال‌ها گذشت و این آرزو باقی ماند. من نیز به همان صورت تک نسخه‌ای، تصحیح آن را به پایان بردم. برخی از وجوه این تصحیح و تحشیه چنین بود:

۱- زدودن اغتشاش‌ها و اصلاح نادرستی‌های املائی و انشایی و تصحیح رسم‌الخط نادرست قاجاری نسخه.

۲- یافتن برخی از سقطات و جافتادگی‌ها به صورت قیاسی و نیز حذف برخی زواید.

۳- ویرایش و علامت‌گذاری در سراسر متن.

۴- تهیه چند صد تعلیقه و یادداشت مفصل و مجمل برای رفع ابهام بسیاری از اعلام اشخاص و واژه‌ها و اصطلاحات مبهم.

۵- تهیه مقدمه‌ای مبسوط و چند مقاله پژوهشی در مورد مؤلف، تذکره، سید شفتی، مسجد سید و سیف‌الدوله محمد میرزا که بخش‌هایی از اشتباهات فاحش تاریخی و ناقص، و همچنین نقاط تاریک را در مورد آنها برای نخستین بار نشان داد.

۶- تهیه فهرس گوناگون.

این اثر در سال ۱۳۸۰ با وجود ارائه و پذیرش، به چاپ نرسید. در ماه‌های پایانی سال ۱۳۸۴ که جناب آقای دکتر چلونگر - مدیر ارجمند اصفهان‌شناسی - آن را برای چاپ در آن مرکز به تصویب رسانید، جناب آقای سید مهدی شفتی، یافتن نسخه‌ای دیگر را در کتب خانه مرحوم آیه‌الله العظمی گلپایگانی نوید داد که بلافاصله دست به کار مقابله و تصحیح انتقادی شدم و از آن تشویش، کاملاً به درآمدم. همه اختلاف نسخه‌ها یا پاورقی‌هایی که ذیل صفحات متن تذکره با شماره معین و بدون حروف اختصاری، ذکر شده است، متعلق به این نسخه است و اگر چیزی مربوط به نسخه اساس یا همان نسخه مجلس باشد و از نظر مصحح برنسخه دوم - نسخه کتابخانه گلپایگانی - ترجیح نداشته باشد، به پاورقی منتقل شده و با حروف «نم» مشخص گشته است. مشخصات دیگر این دو نسخه، به شرح زیر است:

۱ - نسخه مجلس؛ ۲۸۱ صفحه ۱۴ سطری، نستعلیق خوش، به شماره ۱۷۸

۲ - نسخه گلپایگانی؛ ۳۱۶ صفحه ۱۴ سطری، نستعلیق متوسط

ترتیب مطالب نسخه اساس، در فهرست مطالب عیناً آمده است. ولی ترتیب نسخه نگ به

شکل زیر است:

نوری، فدا، بحری، نیاز، همد، کافی، شکیب، نواب، میرزا عبدالوهاب، حیرت، مجذوب، زرگر، آقا سید یوسف، حامد، ثاقب، محیط، رضا (سودایی)، ملا عبدالکریم، مایل، فنا، سروش، فرهنگ، پیمان (مشرب)، نشاطی، اختیار، صفا، وصال، قانع (گلپایگانی)، مسکین، حیران، موسی بیک، گوهر، جوهری، ناطق، فایض، شحنة، عندلیب، سیما، رونق، فکاری، بقا، حربا، حکیم، ضیا، هما، مسکین، قتیل، شهاب، دریا، نواب، هما و چهار نفر آخری را شاید فرزند وفا به نسخه افزوده است.

اشعار مسجديه: نوری، طلعت، مسکین، بقا، آتش، سیما، مطرب، رضوان، جوهری، زندگی نامه وفا. این رساله کوچک به دلیل داشتن گزارش‌هایی کوتاه و دقیق از ساخت مسجد سید بی‌یدیل است. تاریخ دقیق دو نسخه مشخص نیست ولی نسخه «نگ» یک جا عبارت «مرحوم وفا» را دارد و قطعاً متأخرتر از «نم» است. و ذیل «قتیل»، تاریخ ۱۲۴۹ ق را ثبت کرده است.

ارائه این رساله با کیفیت خاص، بدون صبوری و پایداری همسرم، و راهنمایی‌های مستمر دکتر سید مهدی نوریان و رایزنی‌های مکرر با دکتر جمشید مظاهری ممکن نبود. پیوسته مانند قبل، رهین منت این بزرگوارانم. از دکتر سید مهدی تدین نیز برای تذکرات سودمندشان تشکر می‌کنم. همچنین دکتر مظاهر مصفا و دکتر احمد تمیم‌داری برای این رساله مرا مورد لطف قرار دادند. از دوستان گرامی آقای دکتر سید اصغر میرباقری فرد و به ویژه جناب آقای بهزاد قدسی برای نمونه خوانی با حوصله و تذکر نکاتی مفید سپاس گزارم. پیگیری و ترغیب نجل جلیل سید شفتی، جناب حجة الاسلام سید مهدی شفتی، که با دراختیار قراردادن تصویر دو نسخه مجلس شورا - که در این تصحیح با حروف «نم» معرفی شده - و نسخه کتب خانه آیه الله گلپایگانی - که به شکل «نگ» آمده - و تذکر چند نکته در متن، مرا همواره، پشتیبان بود. خانم پروین عباسی خلیل سرایی، دانشجوی کارشناسی ارشد نیز در مراحل نهایی مقابله دو نسخه، به یاری نگارنده شتافت. دوست عزیز و قدیمی، مسعود نجابتی، زحمت طراحی جلد را بر خود هموار ساخت که از همه این زحمات و کوشش‌ها سپاس‌گزاری می‌کنم. در پایان، این رساله را به روان مینوی پدرم که درون اسلیمی‌های مسجد سید حضور دارد، تقدیم می‌دارم.

مسجدی

خرداد ۱۳۸۵